

לע"נ סבתי
לאה שוייצר בת ר' חיים צבי הלוי ז"ל
צופייה הליכות ביתה
ולחם עצלות לא תאכל

גד אלדד

ועשו להם מקדש ושכנתי בתוכו לביאור כפילות פרשיות המשכן

"אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי" (תהילים ס"ב, יב), אך שתיים ידבר אלוהים - זו לא שמענו. מדוע, אם כן, נשנתה בפירוט כה רב פרשת ציווי המשכן ועשייתו ולא הסתפקה התורה באמירה שבני ישראל עשו ככל אשר ציווה ה' את משה? וכבר ישבו על מדוכה זו גדולי הפרשנים מני קדם.

והנה נודעת בשערים מחלוקת הקדמונים בתיארוך ציווי המשכן שנכתב בפרשת תרומה. ודעת רש"י שנצטוו בו אחר מעשה העגל ואין מוקדם ומאוחר בתורה (כן כתב בשמות ל"א, יד; ל"ג, יא) אמנם פשוטו של מקרא¹ מורה כדברי הרמב"ן (ויקרא ח', א):

ועל דרך הישר נצטווה משה במלאכת המשכן קודם למעשה העגל, וכשנתרצה לו הקב"ה והבטיחו שישרה שכינתו בתוכם ידע מעצמו שמצוות המשכן במקומה עומדת, וציווה לישראל עליה, כמו שפירשתי בפרשת ויקהל (שמות ל"ה, א).

ואם כך הם פני הדברים, הרי שתשובה לשאלתנו נמצאת בתווך, בין פרשת הציווי לעשייה, בפרשת חטא העגל והשלכותיה.

1. הפסוקים שלפני ציווי המשכן ושלאחריו (שמות כ"ד, יח; ל"א, יח) מורים שציווי המשכן נאמר למשה בזמן שהותו בהר (וכן כתב 'דעת זקנים מבעלי התוספות' בראש פרשת תרומה), ועל דרך זו יש להבין את הפסוקים "ונתת אל הארץ את העֶדְתָּ אשר אתן אליך" (שמות כ"ה, טז; ובדומה בפס' כא) "וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר" (שם, מ; וכן כ"ו, ל; כ"ז, ח).

לוחות ראשונות ושניות

"ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ויגד משה את דברי העם אל ה'" (שמות י"ט, ט). אין ספק שחשיבותו הגדולה של מעמד הר סיני היא מצד הפרהסיה שבו: עם ישראל עומד ורואה את הקולות והלפידים ושומע את דבר ה', ובכך נוצר קשר בלתי אמצעי בין ה' לעמו הנבחר שהוציאו ממצרים. אשר על כן אף עליית משה להר היא מעמד בעל אופי ציבורי, שכן משה עולה להר כנציגם של כל ישראל הצופים בו מרחוק: "ואל משה אמר, עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל והשתחוייתם מרחק. ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו והעם לא יעלו עמו" (שמות כ"ד, א-ב). אך בירידתו מההר נגלה לפניו העגל שעשה העם, ועל כן שבר משה את הלוחות, וחילה פני ה' אלוהיו להעביר את רוע הגזרה אשר ביקש ה' לעשות לעמו. ואמנם ה' ניחם על הרעה ומצווה את משה לשוב ולעלות ההרה:

ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים פראשנים וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת. והיה נכון לבקר ועלית בבקר אל הר סיני ונצבת לי שם על ראש ההר. ואיש לא יעלה עמך וגם איש אל ירא בְּכַל הַהַר גַּם הַצֵּאן וְהַבְּקָר אֶל יַרְעוֹ אֶל מוֹל הַהָר הַהוּא (שמות ל"ד, א-ג).

הניגוד בין מעמד הר סיני השני לראשון בולט לעין, והתורה טורחת להנגיד ביניהם. משה עולה לבדו לקבלת הלוחות. והסביר הרמב"ן:

והטעם בכל זה, כי בראשונות היה המעמד בעבור כל ישראל, וזה - למשה בלבד בזכותו ובתפלתו, וגדול יהיה הכבוד הנגלה על ההר האחרון מן הראשון (רמב"ן ל"ד, ג; ד"ה גם הצאן והבקר).

אם כן, כבשונו של העניין נמצא בתפילת משה ובתחנונו לקב"ה.

הנה מלאכי ילך לפניך

וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים... ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול. ויחל משה את פני ה' אלהיו... זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם אברהם את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם. וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (שמות ל"ב, ז-ד).

אמנם ה' ניחם על הרעה אך המצב לא שב לקדמותו, כמבואר בהמשך:

ויאמר ה' אל משה מי אשר חטא לי אִמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי. ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך הנה מלאכי ילך לפניך וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם... וידבר ה' אל משה לך עלה מזה אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים אל הארץ אשר נשבעתי

לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזָרְעְךָ אֲתִנַּנְהָ. וְשַׁלַּחְתִּי לְפָנֶיךָ מִלְאָךְ... כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְקַרְבְּךָ כִּי עִם קִשָּׁה עָרַף אֶתְּהָ פֶן אֶכְלָד בְּדֶרֶךְ
(שמות ל"ב, לג - ל"ד, ג).

אמנם ה' ניחם על הרעה ולא יכלה את עמו, אך רק בגלל ברית אבות, ומעתה לא יעלה בקרבם אלא המלאך ינחם לארצם, ועקב כך מעתיק משה את האוהל המיועד להתוועדותו עם ה' אל מחוץ למחנה. אלא שכאן אנו נתקלים בפרשייה עמומה:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֵל ה' רְאֵה אֶתְּהָ אִמְרֵי אֱלֹהֵי הָעַל אֶת הָעַם הַזֶּה וְאֶתְּהָ לֹא הוֹדַעְתָּנִי אֶת אֲשֶׁר תִּשְׁלַח עִמִּי וְאֶתְּהָ אֲמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם וְגַם מִצְאָתְךָ חֵן בְּעֵינַי. וְעַתָּה אִם נָא מִצְאָתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדַעְנִי נָא אֶת דְּרָכְךָ וְאֶדְעָךָ לְמַעַן אֲמַצָּא חֵן בְּעֵינֶיךָ וְרָאֵה כִּי עִמָּךְ הִגִּי הַזֶּה
(שמות ל"ג, יב-יג).

וכבר הקשו ראשונים מה ראה משה לבקש דווקא כאן את העלאת השגתו הרוחנית. ועוד, נראה מדברי משה שהוא כורך בקשתו זו עם גזרת ה' על המלאך בעוד שהקשר ביניהם כלל לא מובן!

הודעני נא את דרכך

להבנת העניין, נשוב לפעם הראשונה שבה מועלית אפשרות שמלאך ינהיג את העם: "הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי. השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו" (שמות כ"ג, כ-כא).² ולאור פסוקים אלו פירש רמב"ן את בקשת משה בפרשתנו:

...אבל העניין כי הקב"ה אמר בכאן למשה 'ושלחתי לפניך מלאך', ומשה אמר לו: לא הודעתני מי הוא המלאך שתשלח עמי, **אם הוא מלאך הראשון ששמך בקרבנו**, וזה טעם 'ואתה אמרת ידעתך בשם' שידעתני ורוממתני **בשמך**
(שם ל"ג, יב, ד"ה ויאמר).

נראה לי שניתן לקבל את פירוש רמב"ן למילים 'ידעתך בשם' שמובנן 'ידעתך בשמי', אך לבאר העניין בדרך אחרת לגמרי:³ כוונת משה בבקשתו היא **להחליף את המלאך**.⁴ וטענת משה היא, שאמנם ה' גזר שמלאך ינהיג את משה והעם, אך לא הודיע לו מהי מעלתו של אותו מלאך שבזכותה ינהיג אותם, אך מאידך גיסא ה' אמר למשה **שידעו בשמו ומצא חן בעיניו, ואם כן מה צורך יש במלאך?** יודיע ה' את דרכי למשה ויממש את דבריו שמצא חן בעיניו, וימשיך משה להנהיג את ישראל

2. וכבר עמדו ראשונים על פשר שתי הפרשיות ועל השווה והשוונה שבהם. עיין בדברי רש"י (שמות כ"ג, כ), רמב"ן (שם ל"ג, יב), **דרשות הר"ן** (דרוש ד) **והעמק דבר**.
3. ואמנם דברי רמב"ן משתלבים יפה בביאורנו לקמן, אך דברינו לקמן אפשריים גם אם נפרש הביטוי כרש"י (פס' יב): "הכרתך משאר בני אדם בשם חשיבות".
4. זכיתו למצוא בדברי ספורנו (פס' יב-יג) פירוש דומה לדברינו בעיקר העניין.

כמלאך המונהג על פי ה', ולא ייתוסף עוד גורם חיצוני בין ישראל לאביהם שבשמים. ואכן ה' נעתר לבקשתו זאת. ונמצא אם כן, שאכן בני ישראל מונהגים על ידי מלאך, והוא משה, אך מאידך, אין גורם נוסף בינם לה'. לא עוד "לא אעלה בקרבך", אלא כפי שמסכם זאת משה: "ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה" (שמות ל"ג, טז). אמנם ה' הולך עמם, אך מודגש ההבדל בין משה לישראל. ה' לא התרחק מהם אך מנהיגם באמצעות מלאך, שיג ושיח לו רק עם משה, המלאך המקשר והמנהיג את בני ישראל.⁵

לוחות שניות

אמר רבי יוסי בר' חנינא: לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו, שנאמר: 'כתב לך' (שמות ל"ד, כז), 'פסל לך' (שם, א), מה פסולתן שלך אף כתבן שלך, משה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל, ועליו הכתוב אומר: 'טוב עין הוא יברך' וגו' (משלי כ"ב, ט) (נדרים לח ע"א).⁶

אמור מעתה, משה עלה לבדו אל האלוהים, לא כפרס על התפילה, כדברי הרמב"ן, אלא מכיוון שלוחות שניות ניתנו רק לו. למתן תורה השני אין לבני ישראל שייכות, ה' מתייחס אליהם באמצעות משה המלאך, המנהיג, ואין משה משמש עוד כנציגם של ישראל, כפי שהיה בלוחות ראשונות. תשובת ה' למשה משקפת זאת במפורש:

וַיֹּאמֶר ה' אֲנֹכִי כִּרְתֵּב בְּרִית נֶגְדְךָ אֶתְּעַשֶׂה נִפְלְאוֹת אֲשֶׁר לֹא נִבְרְאוּ בְּכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הַגּוֹיִם וְרָאָה כָּל הָעָם אֲשֶׁר אִתָּה בְּקִרְבּוֹ אֶת מַעֲשֵׂה ה' כִּי נִוְרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ (שמות ל"ד, י).

כאן מתייחס ה' לדברי משה (שם ל"ג, טז) המבקש "ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה". וה' עונה: אמנם אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ, ואכן רק עם ישראל יראה אותם, אך הם ייעשו עם משה לנגד העם אשר הוא בקרבן. איסור עבודה זרה והציווי על המועדות נכפלו כאן לצורך חידוש הברית במתכונתה הנוכחית, כברית חדשה בין ה' לעמו המונהג על ידי מלאך. וכפי שהכתוב מסיים: "ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתית אתך ברית ואת ישראל" (שמות ל"ד, כז).

5. אפשרות כזו, שמלאך ינהיג את העם בעוד שה' בקרבן, נזכרת בדברי הראשונים. עיין בדברי רמב"ן ור"ן ובדברי העמק דבר שציינו לעיל.
6. מאמר חז"ל זה מראה כי גם חז"ל פירשו את המקראות בדרך קרובה לזו שהצעת בדברי. הגמרא שם מקשה על הדברים הללו מפסוק בפרשת האזינו. כוונתה לומר שלדורות אין זה נכון, אך בשעת מתן לוחות שניות אכן כך היו פני הדברים.

כי קרן עור פניו

כאן משתרבת פרשיית קרינת עור פניו של משה, ומקומה כאן מוקשה למדי, מדוע דווקא כאן קרן עור פניו? הלא נדבֵר עם ה' כבר רבות? גם התופעה עצמה אינה ברורה: מדוע בכלל קרן עור פני משה? ואם זה שכר למשה, וכי לא יכול היה להינתן בצורה אחרת?! דומה שהפטרון הוא בפסוק ל: "וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו". זו מטרת העניין: ליצור יראה ופחד ממשה, ליצור מרחק בינו ובין העם. ומעתה גם שאלת המיקום נפתרת: משה אינו רק אותו משה שהנחם עד עתה, מעתה הוא 'המלאך', ולכן קרן עור פניו. כאמור בפסוקים, משה קיבל את דברי ה' ומסרם לעם בלא מסווה על פניו, שכן אז שימש כשליח ה' המוסר את דברו לעם, ובמעמד כזה אין מקום למסווה, אלא ליראה. אולם לאחר שכילה משה לדבר את דברי ה' החזיר את המסווה על פניו, כדי לבטל את המרחק ממנו, כיוון שעתה הוא בבחינת משה האיש המנהיג את העם, ואינו בבחינת שליח ה' המוסר את דבר ה'.

גורל המשכן

בבואנו לבחון את השפעת מאורעות אלו על ציווי המשכן, דומה שיש צורך להתייחס לפרשה נוספת:

בַּעַת הַהוּא אָמַר ה' אֵלַי פְּסַל לָךְ שְׁנֵי לִוְחֹת אֲבָנִים כְּרָאשֵׁימַי וְעִלָּה אֵלַי הִהְרָה וְעָשִׂיתָ לָךְ אַרְוֹן עֵץ. וְאָכַתְבָּ עַל הַלְּחֹת אֵת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלְּחֹת הַרְאשִׁים אֲשֶׁר שִׁבַרְתָּ וְשִׁמַּתָּם בְּאַרְוֹן. וְאָעַשׂ אַרְוֹן עֵצִי שְׁטִים וְאָפְסַל שְׁנֵי לִחֹת אֲבָנִים כְּרָאשֵׁימַי וְאָעַל הִהְרָה וְשְׁנֵי הַלְּחֹת בְּיָדִי. וַיִּכְתֹּב עַל הַלְּחֹת כַּמִּכְתָּב הַרְאשׁוֹן אֵת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֵלַיכֶם בְּהַר מִתְּוֶה הָאֵשׁ בַּיּוֹם הַקֶּהֱל וַיִּתְּנֶם ה' אֵלַי. וְאָפֶן וְאָרַד מִן הָהָר וְאָשֵׁם אֵת הַלְּחֹת בְּאַרְוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי וַיְהִי שֵׁם כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי ה' (דברים י', א-ה).

פרשייה זו מחדשת לנו שמשה נצטווה להכין ארון עץ ללוחות שקיבל, ונחלקו רבותינו בזיהויו של ארון זה (עיין ברש"י ורמב"ן כאן באריכות).

כתב הרמב"ן על דרך הפשט:

יתכן כי 'ועשית לך ארון עץ' ירמוז לארון שעשה בצלאל. וזה כי מתחילה נצטווה משה על המשכן וכליו, והיתה המצוה הראשונה 'ועשו ארון עצי שטים', כי היא עיקר הכוונה בכל המשכן להיות ה' יושב הכרובים, ואחרי כן עשו את העגל, וכאשר נתרצה ה' למשה ואמר לו שיכתוב על הלוחות האלו כמכתב הראשון, צוהו בקצרה שיעשה ללוחות האלה ארון עץ הוא המצוה בו ללוחות הראשונות, והנה הזכיר לו המצוה הראשונה שבענין המשכן ושהכל תלוי בה, ומזה למד משה לעשות המשכן וכליו כאשר נצטווה מתחילה...

נאמן הרמב"ן לדבריו שציטטנו בראשית הדיון, שהכול שב לקדמותו, ואדרבא רמיזה יש כאן מצד הקב"ה לחידוש העבודה, ולכונן משכנו על מכוננו. אמנם יש לבאר עניינו של הארון באופן הפוך לגמרי.

אוהל מועד - צור תעודה, חתום תורה בלימודי

וּמֹשֶׁה יָקַח אֶת הָאֹהֶל וְנִטָּה לוֹ מַחוּץ לַמַּחֲנֶה הִרְחִיק מִן הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל מִבְקֵשׁ ה' יֵצֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מַחוּץ לַמַּחֲנֶה... וְדָבַר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים כְּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמִשְׁרְתוֹ יְהוֹשֵׁעַ בֶּן נֹון נָעַר לֹא יִמִּישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל (שמות ל"ג, ז, יא).

פרשייה זו מפתיעה בכמה מישורים. מעולם לא שמענו שהיה כלל 'אוהל מועד' עד עתה. ואדרבא, 'חנות אוהל מועד' זה דווקא ברגע זה מעוררת תהייה, שכן מצאנו שהמשכן נקרא 'אוהל מועד' (שמות כ"ג, כא) ומה קשר יש לו 'לאוהל מועד' זה? הלוא הוא הפכו הגמור, שהרי אוהל מועד זה בא לבטא אי השראת שכינה בישראל!

ועוד התלבטו ראשונים בתיארוך פרשייה זו: רש"י כתב שמקומה יכירנה אחר קבלת הלוחות השניות, בעוד הרמב"ן פירשה במקומה (ל"ג, ז). ונראה לפי דרכנו, שהקושייה שהקשינו היא בעצמה התשובה. אדרבא, קריאת אוהל זה דווקא עתה בשם 'אוהל מועד' מבטאת שה' יוצר אלטרנטיבה מוחשית למשכן. עקב חטא העגל ודברי ה' "לא אעלה בקרבך", ה' אינו שוכן בקרב העם אלא בקרב משה. אמנם הקב"ה שוכן בקרב נבחריו, אלא שכרגע הם מסתכמים במשה בחירו שעמד בפרץ, ועל כן ה' שוכן באוהלו שהוא מחוץ למחנה. אין צורך לה' במשכן נוסף, המשכן כבר עומד בדמות אוהלו של משה!⁷ ומצאתי שכן כתב ראב"ע בפירושו הקצר (ל"ג, יד-יז):

וטעם כל הפרשה, כי ה' אמר למשה קודם מעשה העגל 'זעשו לי מקדש ושכנתי בתוכם'. וכאשר עשו העגל אמר 'לא אעלה בקרבך', והנה לא יעשה המקדש, וכאשר התחנן משה אל ה' אמר לו שהשכינה תהיה על האהל, שהוא אהל משה...

עתה נשוב להבנת הציווי למשה לעשות ארון עץ ללוחות השניות. והנה כבר ציטטנו דברי רמב"ן, המבוססים בפסוקים, שכל עניינו של המשכן הוא מקום ללוחות הברית. ומסתבר אכן כי כשמשה הוריד את הלוחות ונתנם בארון, הארון עמד באוהל מועד, אוהל משה (וכן כתב רמב"ן בפירושו לדברים י', יא). מעתה נבין את אשר

7. אמנם צורת שכינת ה' ב'משכן משה' אינה זהה לשכינה במשכן שהיה אמור להיבנות, שהרי אין ה' נמצא במשכן אלא כשמשה יוצא למשכן, ואז יורד עמוד הענן לצורך דיבור עם משה בלבד. הבדל זה נובע מעצם העובדה שהאוהל הזה אינו נמצא עוד בתוך משכנם הקבוע של העם. אין הוא אלא תחליף, המשמש רק אדם בודד, ולפיכך אין ראוי שישכון בו ה' בקביעות. בעוד משה עצמו אינו בא לשם אלא לפרקים, לצורך היוועדות עם ה'.

כתבנו למעלה: המשכן עומד בנוי, ובתוכו כלי המשכן שמסתכמים בעיקר הכלים והוא 'ארון הברית', ואם כן, כרגע אין צורך ואין סיבה למשכן נוסף!

ואכן הפרשייה בדברים מסיימת במילים: "ויאמר ה' אלי קום לך למסע לפני העם ויבאו ויירשו את הארץ אשר נשבעתי לאבתם לתת להם" (דברים י', יא). לשון שמזכיר מאוד את הפסוקים בשמות: "הנה אנכי שלח מלאך לפניך... ולהביאך אל המקום... (כ"ג, כ); "ושלחתי לפניך מלאך... אל ארץ זבת חלב ודבש" (ל"ג, ב-ג). הנה אם כן, אף פרשה זו רומזת כי בסיכומו של דבר משה הולך לפני העם כמלאך.⁸ מעתה ניגש לפרשת 'ויקהל' בתמיהה רבה. מניין למשה לצוות על המשכן? מה צורך לה' במשכן בעוד משכנו בנוי כבר בקרב בחיריו? כלל לא ברור שה' מעוניין כרגע לשכון בקרב ישראל, שכן - שלא כדברי רמב"ן - הדברים לא שבו לתיקונם כמות שהיו לפני החטא.

ציווי המשכן לעם

וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אִתְּכֶם. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבָּת שַׁבְּתוֹן לַה' כָּל הַעֲשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה יִוָּמָת. לֹא תַבְעֲרוּ אֵשׁ בְּכָל מִשְׁבְּתֵיכֶם בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לֵאמֹר. קָחוּ מֵאֲתֶכֶם תְּרוּמָה לַה' כֹּל נָדִיב לְבוֹ וְבִיָּאָה אֶת תְּרוּמַת ה' זָהָב וְכֶסֶף וְנַחֲשֶׁת. וְתַכְלֵת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים. וְעֹרֹת אֵילָם מְאֻדָּמִים וְעֹרֹת תַּחֲשִׁים וְעִצֵּי שִׁטִּים. וְשִׁמֹן לְמָאֹר וּבִשְׂמִים לְשִׁמֹן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים. וְאַבְנֵי שֹהַם וְאַבְנֵי מִלֵּאִים לְאַפֹּד וְלַחֹשֶׁן. וְכָל חֹכֶם לֵב בְּכֶם יִבְאוּ וַיַּעֲשׂוּ אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה'. אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶת אֹהֶלוֹ וְאֶת מִכְסָּהוּ אֶת קַרְסָיו וְאֶת קַרְסָיו אֶת בְּרִיחוֹ אֶת עַמֻּדָיו וְאֶת אֲדָנָיו... וַיֵּצְאוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה (שמות ל"ה, א-כ).

מן ההשוואה לתחילת פרשת 'תרומה' אנו מבחינים, שלצד הקבלה כמעט מדויקת ברשימת החומרים, בולט בהיעדרו פסוק המפתח: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות כ"ה, ח; וראה שמות כ"ט, מג-מו). לאור הדברים שהעלינו עד כה, חסרונו של פסוק זה מובן, ואפילו מתבקש. בשעה זו, לאחר השבר הגדול, כלל לא ברור שציווי

8. בדברים י', ח-ט נאמר: "בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה' לעמד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה. על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו, ה' הוא נחלתו כאשר דבר ה' אלהיך לוי". ואמנם נזכרת כאן רק נשיאת הארון כי ב'אוהל משה' אין כלים מלבד הארון. אך יש להעיר שפשטם של הכתובים מורה ששבט לוי לא הובדל לעבודת ה' כנציגם של בני ישראל, אלא הובדל מהעם ל'מחנה משה' הנפרד ומובדל מהעם. ולאור זאת יש להבין שעיקר עניינה של הקדשת הלויים בפרשת בהעלותך (במדבר ח') אינה עצם הקדשתם של הלויים, שהרי כבר הוקדשו לעבודה, אלא ליצור את הזיקה בין העם ללויים, ומאז הלויים הם נציגי העם ואינם שבת נפרד ונבדל בלבד ואכמ"ל.

המשכן בתוקף. מחד, לקב"ה יש משכן ובו לוחות הברית, שבאמצעותו הוא שוכן בקרב בחירו, ובמצב שנוצר אין צורך במשכן נוסף. אך מאידך לא שמענו על ביטול מפורש של ציווי המשכן, אמנם גם לא על חידוש הציווי כפי שהיה מתבקש.

על רקע זה יש להבין את גודל השעה: מהלך שהיה פשוט ומתבקש, כמסירת ציווי המשכן לעם עובר לעשייתו, מקבל מעתה משמעות שונה לגמרי. משה מנצל את אי-ביטולו המפורש של ציווי המשכן, ומחליט לנקוט צעד רב משמעות, להתנהג כאילו דבר לא אירע ולהקים את המשכן.⁹ ואחרי הפעולות יימשך לבו של אביהם שבשמים לרחם על עמו. אך משה אינו יכול לומר 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', כיוון שלה' יש מקדש, כפי שהסברנו.

חנוכת המשכן

"ותכל כל עבדת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו" (שמות ל"ט, לב). "ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו בני ישראל את כל העבדה. וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אתם משה (שם, מב-מג). המשכן נשלם, והמתח הוא עצום. בני ישראל בנו בית זבול לקב"ה, אך סימן שאלה מרחף על כל מפעלם: היאות ה' לשכון בתוכם? הד למתח הזה נמצא בדברי חז"ל, שאף נזקקו לבאר את פשר הברכה שבירך משה את העם, שלא מצאנו כמותה במקומות אחרים:

אמרו (משה ואהרן) 'ויהי נעם ה' אלהינו עלינו - יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם'. לפי שכל שבעת ימי המלוואים, שהעמידו משה למשכן ושימש בו ופרקו בכל יום - לא שרתה בו שכינה, והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה 'משה רבינו, כל

9. הסבר זה מקביל למה שכתב רש"י בפירושו לשמות ל"ב, י, שמשה ניצל פתח שניתן לו במכוון מאת הקב"ה למען הצלת עם ישראל.

מצאנו מקומות נוספים שמשה נוקט בהם יזמה אישית, כמו בפרשת קורח (ועיין שם ברמב"ן במדבר ט"ז, ה, מהמילים "והנה משה עצמו"). ועוד מצאנו כן ברש"י (דברים ב', כו) ובגמרא במסכת שבת פז ע"א. ועיין עוד בתנא דבי אליהו פ"ד על יזמה נוספת של משה על דעת עצמו, ובספר העיקרים ח"ד פל"ב בדבריו על חטא מי מריבה. אמנם בספר העקידה, פרק שמונים, שלל גישה זו באופן עקרוני, עיין שם.

יש מקום להקשות על דברינו, מדוע התורה לא פירטה ולא ביארה את כל מה שכתבנו, ומדוע העלימה מאתנו שמשה בנה את המשכן על דעתו.

התשובה לשאלה זו עקרונית ויסודית ביותר: התורה רומזת כי למרות שהסכמת הקב"ה ניתנה רק בסופו של עניין, אין זאת אומרת שהיא ניתנה בדיעבד בלבד. התורה רומזת כי למרות שמשה בנה את המשכן על דעת עצמו, כך היה מתבקש לעשות בשעה זו גם לדעת הקב"ה, וזהו עומק ההבנה בביטוי "הסכימה דעתו לדעת השכינה". אדרבה, בדרך כתיבה זו ניכרת הרבה יותר חובתם של משה ושל ישראל.

הטורח שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל' לכן אמר להם...
(רש"י בביאורו לויקרא ט', כג - שהוא הרחבה למה שפירש כאן שמות ל"ט, ט, מג).

זכה עם ישראל והקב"ה נעתר והתרצה בבניין המשכן, וכך אנו קוראים, לאחר הפסקה מתמשכת של דברי הקב"ה למשה: "וידבר ה' אל משה לאמר. ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד" (שמות מ', א-ב). ובשיאן של ההתרחשויות, במעמד חנוכת המשכן בימי המילואים, אנחנו נתקלים לפתע בהקבלה מעניינת לציווי המשכן בידי משה:

שמות ל"ה, א-ד	ויקרא ח', ג-ה
וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם...	וְאֵת כָּל הָעֵדָה הַקְּהָל אֶל פְּתַח אֹהֶל מוֹעֵד. וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ...
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת. ¹⁰	...וַתִּקְהַל הָעֵדָה אֶל פְּתַח אֹהֶל מוֹעֵד. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעֵדָה זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת. ¹¹

עתה נסגר המעגל. מעמד 'הקהל' שנעשה בציווי מפורש של הקב"ה מעמיד אותנו בצורה יפה על ההבדלים בינו ובין מעמד 'הקהל' שיזם משה כדי לצוות על המשכן. אשר על כן אנו קוראים: "ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן. ולא יכל משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענן וכבוד ה' מלא את המשכן" (שמות מ', לד-לה). אין זה יותר מקום התוועדות לאדם יחיד, ואין משה יכול לבוא אליו כששוכן עליו הענן, בניגוד גמור ל'משכן' ששימש למשה עד עתה: "והיה כבא משה האהלה יֵרַד עמוֹד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה" (שם ל"ג, ט). מעתה זהו משכן לשכינה השוכנת דרך קבע, מעתה השכינה שורה בישראל.

10. אמנם אף בציווי המשכן לעם פותח משה במילים "אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אתם" (ל"ה, א) אך מיד מופיע הציווי על שמירת השבת, ורק אחר כך הציווי על המשכן בפתיחה נוספת, מתונה יותר. אפשר שעל פי דרכנו יתבאר גם שינוי מיקום ציווי השבת ביחס למשכן. בראשונה ציווי השבת נזכר רק כהגבלת מלאכת המשכן ביום השביעי (ל"א, יב-יז), אך לאחר שמלאכת המשכן עצמה מוטלת בספק מקבל ציווי השבת מעמד עצמאי.

11. עיין לעיל, הערה 10.

על רקע דברינו תיפתר כפילות נוספת. פרק מ' פותח בציווי ה' להקמת המשכן, וחלקו הראשון מסתיים בפסוק טז: "ויעש משה ככל אשר צוה ה' אתו כן עשה". אך מיד בפסוקים הבאים אנו קוראים שוב על הקמת המשכן בידי משה (פס' יז-לג), למרות שהתורה כבר סיפרה לנו שמשה הקימו. אין זאת כי אם התורה רומזת לנו שעל אף שהמשכן הוקם בציווי של הקב"ה, בכל זאת, ובמקביל, הוא הוקם על דעת משה מעצמו. ועל כן שתי קבוצות הפסוקים הללו מקבילות ומשלימות זו את זו.

כפילות פרשיות המשכן

והיה מספיק בכל הענין שיאמר 'ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל, כל המלאכה אשר צוה ה' אותו'. ויאמר 'ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו, וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו אותה, ויברך אותם משה'... (רמב"ן לשמות ל"ו, ח).

אמנם על פי שיטתו צודק רמב"ן כי כפילות יש כאן (עיין גם בדבריו בתחילת פרשת ויקהל). אך על רקע דברינו מבואר, שאי אפשר שהתורה תקצר ותאמר שהעם עשה כאשר ציווה ה' את משה. שכן פער רב קיים בין אותו ציווי קמאי שאכן נפל, עד שמשה מעצמו הקימו. אין זה נכון לכתוב כפי שמציע הרמב"ן, שכן כשבני ישראל עשו את המשכן לא היה זה המשכן שציווה עליו הקב"ה, ורק כאשר השלימו אותו חזר המצב לקדמותו, ובסופו של דבר ה' שוכן במשכן שנבנה לו. רק למראית עין נראה שהקב"ה ציווה ובני ישראל קיימו את הציווי, אך לאמתו של דבר, שבר אמתו מפריד בין הדברים.

ועל אופן הנהגה כזו, אפשר להמשיל את דברי ראי"ה קוק:

אי אפשר לאדם להפרד מדבקות האלקית, ואי אפשר לכנסת ישראל להפרד מצור ישעה, אור ה' אלקי ישראל. אבל אי האפשרות הזאת ההולכת ומופיעה בכל הדורות, יש בה הכרח טבעי, שאיננו נותן מקום לבהירות הדעת לגלות את פעולתה. על כן באים ימים שתרדמה נופלת על האדם, והפרצופים ננסרים זה מזה, עד שהפירוד הגמור נעשה אפשרי. ובכללות התרדמה, במקום צלע מחוברת חיבור טבעי גב לגב, עומדת תפארת אדם בכליל הדרה, שהבחירה השכלית מכרת לומר 'זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי'... החזיון מתגלה ביחווה של התורה אל האומה, שהחיבור הטבעי הולך ומתפרד על ידי הנסירה התרדמית, וגמר הנסירה הוא תוכן הבנין, המביא לאחדות משוכללת, ותורה חוזרת ללומדיה, וכל בנין לימודי ה' ורב שלום בנין (אורות, עמ' קמב, יג).

אף כאן אפשר לראות זאת. עם ישראל קיבל את התורה כדבר טבעי 'שאיננו נותן מקום לבהירות הדעת לגלות את פעולתה', ואפשר שעובדה זו הייתה בין הגורמים לחטא העגל. על כן באה נסירה מצד הקב"ה, ועל ידה הוכרחו בני ישראל לפעול ולזכות בשכינת ה' ובתורתו מכוח עצמם ועמלם, וזכו בהם בקניין נצחי העומד לדורות.